

ÚVOD DO

POLITOLOGIE

Pavla Dočekalová, Kamil Švec a kol.

Politologie a její ústřední pojmy

Demokratické a nedemokratické systémy

Politické ideologie

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

**Mgr. Pavla Dočekalová, Ph.D.,
PhDr. Kamil Švec a kol.
Úvod do politologie**

Autorský kolektiv:

Mgr. Jaroslav Daneš, Ph.D.
PhDr. Jitka Gelnarová
Mgr. Dana Hellová
Mgr. Karel Kouba, M.A.
Mgr. Hynek Melichar

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 3859. publikaci

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín
Sazba a zlom Vojtěch Kočí
Návrh a realizace obálky Vojtěch Kočí
Počet stran 264
Vydání 1., 2010

Recenzovala:
doc. PhDr. Blanka Říchová, CSc.

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2010

ISBN 978-80-247-2940-4 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6983-7 (elektronická verze ve formátu)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Předmluva	7
I. POLITOLOGIE A JEJÍ ÚSTŘEDNÍ POJMY	11
1. Politologie jako věda (Pavla Dočekalová)	13
1.1 Kořeny politologie	14
1.2 Geneze politologie	17
1.3 Podobory politologie a vztah k dalším vědním disciplínám	19
1.4 Charakter politologie a hlavní přístupy v politologii	23
1.5 Politologie v ČR: vědecká pracoviště a periodika	26
1.6 Literatura	29
2. Metody a výzkumný proces v politologii (Karel Kouba)	31
2.1 Výzkumný proces	32
2.2 Metody v politologii	45
2.3 Literatura	48
3. Co je politika? (Pavla Dočekalová)	51
3.1 Problémy definice politiky	51
3.2 Max Weber a jeho Politika jako povolání	52
3.3 Čtyři pohledy na politiku A. Heywooda	54
3.4 Trojdimenzionální pojetí politiky (polity – politics – policy)	57
3.5 Další pohledy na politiku	59
3.6 Literatura	62
4. Stát a moc (Kamil Švec)	63
4.1 Teorie státu	66
4.2 Úloha státu	74
4.3 Moc	76
4.4 Dělbba moci	79
4.5 Struktura moci ve státě	81
4.6 Geopolitické aspekty státu	90
4.7 Literatura	91
II. DEMOKRATICKÉ A NEDEMOKRATICKÉ SYSTÉMY VLÁDNUTÍ	93
1. Demokracie (Hynek Melichar)	95
1.1 Definice demokracie	95
1.2 Formy demokracie	98
1.3 Teorie demokracie	99
1.4 Literatura	115
2. Prezidentské, poloprezidentské a parlamentní systémy demokracie (Karel Kouba)	119
2.1 Klasifikace demokratických systémů	120
2.2 Rozšíření demokratických systémů	123
2.3 Neoinstitucionální teorie a vládní systémy	127

2.4	Parlamentarismus, prezidencialismus a demokracie	130
2.5	Literatura	137
3.	Nedemokratické režimy (Dana Hellová)	141
3.1	Základní charakteristika politického režimu a nedemokracie jako jeho podoby	141
3.2	Klasifikace nedemokratických režimů na základě dvou proměnných	143
3.3	Vývoj výzkumu nedemokracie ve 20. století	145
3.4	Charakteristika totalitarismu a autoritarismu	148
3.5	Přechody k demokracii	155
3.6	Hybridní režimy	157
3.7	Literatura	158
III.	POLITICKÉ IDEOLOGIE	159
1.	Co se skrývá pod označením ideologie? (Jaroslav Daneš)	161
1.1	Historické proměny pojmu ideologie	161
1.2	Definice pojmu ideologie	163
1.3	Konec ideologií	164
1.4	Literatura	165
2.	Liberalismus (Jaroslav Daneš)	167
2.1	Historické kořeny liberalismu	167
2.2	Ideje liberalismu	169
2.3	Proudy liberálního myšlení	174
2.4	Představitelé	180
2.5	Literatura	181
3.	Konzervatismus (Kamil Švec)	183
3.1	Historický vývoj	186
3.2	Hlavní témata a ideje	189
3.3	Proudy a směry konzervatismu	194
3.4	Významní autoři	197
3.5	Literatura	198
4.	Socialismus. Marxismus. Komunismus (Jitka Gelnarová)	199
4.1	Socialismus	199
4.2	Marxismus	203
4.3	Komunismus	209
4.4	Představitelé	212
4.5	Literatura	213
5.	Nacionalismus. Fašismus (Jitka Gelnarová)	215
5.1	Nacionalismus	215
5.2	Fašismus	224
5.3	Literatura	231
6.	Ekologismus a environmentalismus (Kamil Švec)	235
6.1	Historický vývoj ekologismu	235
6.2	Hlavní principy a ideje	238
6.3	Hlavní proudy a směry	241
6.4	Představitelé	242
6.5	Literatura	243
7.	Feminismus (Jitka Gelnarová)	245
7.1	Historie feminismu	246
7.2	Hlavní témata	248
7.3	Proudy	250
7.4	Představitelé a představitelky	252
7.5	Literatura	253
	Rejstřík	255

Předmluva

Politologie patří k nejmladším vědním disciplínám, navzdory tomu si již vydobyla významnou pozici v rámci humanitních a společenskovědních oborů. Zájem o ni projevují nejen studenti a uchazeči o vysokoškolská studia, ale i odborná a mnohdy i široká veřejnost. S komentáři aktuálního dění z úst či pera politologů se obvykle setkáváme při sledování zpravodajských pořadů či četbě novin. Politologie se zabývá záležitostmi, které postihují běžný život všech lidí, neboť politika, která je hlavním předmětem zkoumání politologie, se dotýká většiny sfér každodenního rozhodování občanů. Součástí politiky totiž nejsou jenom předvolební kampaně, soutěž politických stran, projevy v parlamentu či jednání vlády – nejčastější asociace obyvatel –, ale politická činnost utváří celková pravidla organizace společnosti. Je přitom ovlivněna ideovými východisky jednotlivých aktérů, politickými institucemi konkrétních systémů a rozdělením moci ve státě. Těmito základními faktory se zabývá i předkládaná publikace.

Kniha *Úvod do politologie* je určena nejen studentům této vědní disciplíny, jimž poslouží jako základní příručka pro vhled do studia zvoleného oboru, ale i posluchačům příbuzných společenskovědních směrů. Využít ji tak mohou například studenti sociologie, práv, ekonomie, pedagogických fakult či žurnalistiky. Poslouží i čtenářům z řad široké veřejnosti se zájmem o politologii, politiku a společenské dění.

Publikace je rozčleněna do tří tematických celků. První oddíl *Politologie a její ústřední pojmy* je věnován politologii jako vědní disciplíně a představení jejích hlavních pojmů, s nimiž pracuje. Čtenář se tak v kapitole *Politologie jako věda* od Pavly Dočekalové seznámí s tím, jak se politologie etablovala, s jejím vnitřním členěním, s hlavními přístupy a návaznostmi na další vědní disciplíny, stejně jako s hlavními výzkumnými pracovišti v České republice a s odbornými periodiky, která jsou (nejen) na nich vydávána. V kapitole *Metody a výzkumný proces v politologii* se Karel Kouba zabývá

základními metodami a postupy při politologickém výzkumu, vysvětluje problematiku výzkumného procesu, teorií, hypotéz, proměnných a jejich operacionalizace. Třetí kapitola *Co je politika?* od Pavly Dočekalové definuje předmět studia politologie, vysvětluje různé náhledy na politiku a uvádí způsoby, jakými je možné ji pojímat. V poslední části tohoto oddílu se Kamil Švec v kapitole *Stát a moc* věnuje teoretickým přístupům ke zkoumání státu a zabývá se mocí jako politologickým fenoménem. V závěru své kapitoly oba pojmy propojuje při stručném uvedení do problematiky vertikální struktury moci ve státě a regionalismu.

Druhý celek *Demokratické a nedemokratické systémy vládnutí* představuje základní uspořádání politických systémů. V první kapitole *Demokracie* tohoto oddílu je v podání Hynka Melichara definována demokracie a jsou představeny její hlavní pojmy, formy a teorie. Praktického rozdělení demokratických systémů dle formy vlády se týká kapitola Karla Kouby *Prezidentské, poloprezidentské a parlamentní systémy demokracie*, v níž autor vysvětluje hlavní rozdíly mezi jednotlivými typy systémů, jejich fungování, rozšíření a institucionální zakotvení. Dana Hellowá ve své kapitole *Nedemokratické režimy* představuje protipól demokracie, zastoupený autoritářismem a totalitarismem, stejně jako se zabývá i přechody k demokracii a dalšími typy nedemokratických režimů.

Třetí oddíl *Politické ideologie* shrnuje hlavní poznatky o vybraných politických ideologiích. V první kapitole této části Jaroslav Daneš osvětluje *Co se skrývá pod označením ideologie*. Na ni navazuje nejstarší ideologií, liberalismem. Ve třetí kapitole se Kamil Švec zabývá dalším myšlenkovým systémem, totiž konzervatismem. Čtvrtá, pátá a sedmá kapitola jsou dílem Jitky Gelnarové. Tyto kapitoly představují socialismus, marxismus a komunismus; nacionalismus, fašismus; feminismus. Třetí oddíl obsahuje i nejmladší ideologii – ekologismus. Autorem této šesté kapitoly je opět Kamil Švec. Jednotlivé ideologie jsou vysvětleny z hlediska jejich historického vývoje, hlavních principů a idejí, z nichž vycházejí, z hlediska proudů a směrů, které se v jejich rámci vyskytují, a hlavních představitelů.

Při výběru kapitol do této knihy jsme vycházeli z obsahu kurzu *Úvod do politologie*, vyučovaného na filozofické fakultě královéhradecké univerzity a témata jsme vybírali zcela cíleně tak, aby pokrývala základní a stěžejní politologické problémy. Jsme si vědomi toho, že celá řada důležitých politologických témat zůstala neobsažena. Klademe si za cíl představit více do hloubky pouze vybranou problematiku, a to s ohledem na to, jak jsou zpracovány podobně zaměřené publikace. Zvolili jsme jedinečnou strukturu, která mimo jiné akcentuje výzkumný proces v politologii a metodologii či vertikální rozdělení moci ve státě a která značnou část prostoru

věnuje právě politickým ideologiím. Záměrně nedáváme prostor například volebním a stranickým systémům, politickým aktérům a mnoha dalším tématům, která dostatečně pokrývají již vydané základní politologické příručky. Věříme, že tato předkládaná práce celého týmu autorů doplní škálu odborných politologických učebnic, které se na českém knižním trhu momentálně vyskytují.

Publikace, která se vám dostává do ruky, byla sepsána kolektivem mladých autorů ze tří univerzitních politologických pracovišť tří měst v České republice. Tým přispěvatelů je veden dvěma hlavními autory. První z nich je Pavla Dočekalová, která působí na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (FF UHK). Druhým je Kamil Švec, také z Katedry politologie téže fakulty, současně je interním posluchačem doktorského studijního programu Politologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze (FSV UK). Na publikaci dále z Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové spolupracoval Jaroslav Daneš z Katedry filozofie a společenských věd. Je též vědeckým pracovníkem Filozofického ústavu Akademie věd ČR. Jitka Gelnarová je studentkou interního doktorského programu Politologie na FSV UK. Další dva přispěvatelé – Dana Hellová a Hynek Melichar – jsou studenty doktorského studia na Katedře politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (FF UP). Posledním přispěvatelem je Karel Kouba, jenž působí na Katedře politologie FF UHK a současně studuje interní doktorský program Politologie na olomoucké Filozofické fakultě.

*Pavla Dočekalová
a Kamil Švec*

Politologie a její ústřední pojmy

Paula Dočekalová

Politologie zaujímá svébytnou pozici v rámci společenských věd. Nejjednodušší a často uváděnou definicí je „věda o politice“, která nám má jasně ukázat, co je předmětem zájmu této vědní disciplíny. Nejen český čtenář však může narazit na to, že se pro označení této vědy objevuje několik názvů.¹ Termín politologie pochází z řečtiny, ze slov *polis* a *logos* (*polis* je pojmenování řeckého městského státu a *logos* je slovo, v přeneseném smyslu pak věda) (srov. např. David, 1996: 12). Někteří autoři však tvrdí, že termín politologie „*patří k umělým slovním útvorům, které vznikly bez znalosti řeckých zákonů tvorby slov, protože v tom případě by měl znít, politikologie*“ (Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 14). V. Prorok a A. Lisa ale uvádějí, že tvrzení, že **politologie** není správné označení, neberou v úvahu rozdíly v řečtině mezi pojmy *politeia* (ústava), *polites* (občan) a *politikos* (státník). Tvrdí, že politická věda je v současnosti hlavně o občanech, více než o státnících, a proto je označení politologie korektní (Prorok; Lisa, 2003: 45). K tomu výkladu se můžeme přiklonit. Politologie je sice umělým termínem, neboť v thesauru řeckých slov žádné takové slovo nenalezneme, je ale utvořen správně a nejsou tedy s jeho užíváním spjaté žádné problémy.

V některých cizích jazycích se však termínu **politologie** v této podobě příliš nepoužívá. V angličtině se nejčastěji setkáváme s označením *political science* či *politics*, ve francouzštině se *science politique*. Taková označení jsou analogická české verzi **politická věda**, která se rovněž ujala, mnohdy se s ní můžeme setkat i v plurálu, tedy označení **politické vědy**.²

■■■■■■■■■■

1 Němečtí autoři D. Berg-Schlosser a T. Stammen představují několik označení, která se pro tuto vědní disciplínu využívají v německém jazyce (Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 13–14).

2 Např. D. Berg-Schlosser a T. Stammen ale upozorňují na to, že tyto varianty mohou vést k „*fatálnímu nepochopení*“, kdy slovo politický bude bráno ve smyslu zpolitizovaný (Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 13).

V českém prostředí se výraz politické vědy objevuje například v názvu České společnosti pro politické vědy (ČSPV)³, o politické vědě hovoří mj. publikace *Úvod do studia politické vědy* (Cabada; Kubát a kol. 2002), ale nejčastějším označením se přeci jen stal termín politologie. O tom svědčí nejen četnost využívání tohoto pojmu odbornou literaturou, ale i skutečnost, že se tento výraz objevuje na většině odborných pracovištích na českých univerzitách či že se takto označují také studijní programy i obory na vysokých školách. Odborníci v této vědní disciplíně jsou nejčastěji označováni za politology. Neznamená to ovšem, že užívání pojmu politická věda lze označit jako nesprávné, naopak, jedná se o synonymum. Termín politické vědy pak plurálem poukazuje na to: „že se různé disciplíny kooperativně nebo integrovatně snaží o uchopení předmětu politiky“ (Berg-Schlösser; Stammen, 2000: 14), resp. „má svůj původ v postupném oddělování politické problematiky od jednotlivých společenských věd“ (Prorok; Lisa, 2003: 44).

1.1 Kořeny politologie

Politika a politický život společnosti stály po mnoho a mnoho staletí v pozornosti různých autorů⁴. V té době ovšem politologie jakožto samostatná vědní disciplína neexistovala. Současnou politologii můžeme chápat jako vědu, která navazuje na jiné společenské vědy (jako je filozofie, sociologie, státopěda či historie), jež se politickým životem v určitých vazbách a souvislostech zabývaly už před koncem 19. století (Říchová, 2002: 15).

Politologie (jelikož je společenskovední disciplínou) totiž pochopitelně souvisí s vývojem společnosti a lze ji chápat jako produkt moderní sekularizované společnosti západního typu. Tedy společnosti, v níž se provádění politiky účastní ve vysoké míře obyvatelstvo, v níž má jednotlivec vysokou autonomii v rozhodování a v níž existují specializované politické instituce (ústava, politický systém, volby apod.) (Cabada, 2004: 24). Lze v podstatě říci, že politologie je věda zároveň „*velmi stará*“ i „*velmi mladá*“ (Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 14; srov. Cabada, 2004: 26).

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

3 ČSPV sdružuje pracovníky, kteří se politologií zabývají, a bude představena později v této kapitole.

4 At' se jednalo o Platona, Aristotela, Jeana Bodina, Niccola Machiavelliho, Charlese Louise Montesquieuho, Alexise de Tocquevilla a ďalší.

Za hlavní společenskovední disciplíny, které se jistou měrou podílely na vzniku politologie a které tvoří její kořeny, lze považovat filozofii, sociologii a právní vědu.⁵ Podle V. Proroka a A. Lisy to byly právě teorie státu a práva, filozofie politiky a sociologie politiky, z nichž se politické znalosti jako samostatný objekt zkoumání postupně vyčlenily (Prorok; Lisa 2003: 45). Podívejme se tedy na jednotlivé kořeny politologie o něco podrobněji.

1.1.1 Filozofické kořeny politologie

V antice bylo myšlení o politických záležitostech součástí filozofie. Starověká řecká politická teorie vzniká jako kritika a reflexe fungování athénské demokracie. Za nejvýznamnější autory můžeme považovat **Platona** (427 př. n. l. – 347 př. n. l.), který se soustředil na kritiku stavu *polis* a ve svém díle *Ústava* se zabývá diskuzí o otázce spravedlnosti a diskuzí o předpokladech a možnostech ideálního uspořádání státu, a **Aristotela** (384 př. n. l. až 322 př. n. l.), jenž ve své *Politice* mj. systematicky zkoumá ústavy a vytváří jejich klasifikaci⁶ (více viz Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 18–19; Cabada, 2004: 26–27; David, 1996: 15–16).

Novou orientaci myšlení o politice a nové hodnocení politického zřízení pak přináší křesťanství. Rané křesťanství nepřikládalo politické oblasti vlastní samostatnou hodnotu, neboť lidský život byl vnímán jako něco přechodného a dočasného, očekáván byl mimosvětský věčný život. Z významných autorů je nutné zmínit **sv. Augustina** (354–430) a jeho spis *O obci Boží*. V ní se vyslovuje proti promíšení politiky a náboženství. K dalšímu rozkvětu politického myšlení dochází navázáním na aristotelskou filozofii v rámci scholastické filozofie, a to zejména prostřednictvím **Tomáše Akvinského** (1225–1274) (Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 19–20; David, 1996: 16).

Ze stručného nastínu filozofických kořenů politologie nelze v žádném případě vynechat **Nicola Machiavelliho** (1469–1527), který je pokládán za zakladatele nové politické vědy (Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 21), či je dokonce vnímán jako první skutečný politolog, „*kterého lze označit za vědce s ohledem na jeho přístup k politice*“ (Řichová, 2000: 14). Tato označení ovšem neznamenají, že by byl N. Machiavelli zakladatelem současné moderní politologie a že se od jeho spisů (nejznámější jsou *Vladař*

5 L. Cabada hovoří ještě o dějinně-filozofických kořenech, které se od filozofických liší zejména svým přístupem, metodologicky (Cabada, 2004: 28). R. David naopak zmiňuje pouze filozofické a sociologické kořeny (David, 1996: 15–18).

6 Dalšími mysliteli vedle Platona a Aristotela byli např. Xenofon, Isokrates a Demosthenes.

a *Rozpravy*) datuje vznik současné politologie. Důležité na Machiavellim je to, že překračuje rámec tradiční filozofie a tradičního uvažování o politice a že politiku pojímá jako učení o moci (Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 19; Říchová, 2000: 14).

Dalšími autory, kteří se zabývali z různého úhlu pohledu a v různých souvislostech myšlením o politice, jsou například **Jean Bodin** (1530⁷– 1596), **Thomas Hobbes** (1588–1679), **John Locke** (1632–1704), **Charles Louis Montesquieu** (1689–1755), **Jean Jacques Rousseau** (1712–1788), **Edmund Burke** (1729–1797), **Immanuel Kant** (1724–1804), **Karl Marx** (1818–1883), **Alexis de Tocqueville** (1805–1859) a další. Celou řadu z nich tato publikace v dalších kapitolách více přiblíží.

Filozofie, resp. politická filozofie, tedy tvořila jeden z předobrazů politikologie. Obecným rysem pak je skutečnost, že tento proud se zaměřoval na normativní přístup ke zkoumání politiky, tj. na takový přístup, který hledá morální a etické normy politického a společenského života. Snaží se pochopit podstatu lidstva a politiky, která je jedním z projevů lidstva, a předložit komplexní teorii jejího fungování. Pohledy na svět a politiku ovšem vycházejí z osobních hodnotových kritérií autorů (Cabada, 2004: 27).

1.1.2 Sociologické kořeny politologie

Odlísným způsobem se k pojetí politiky a jejímu zkoumání stavěli představitelé druhého ze zdrojů politologie, a to sociologie. Za jejího zakladatele je považován **Auguste Comte** (1798–1857), představitel pozitivismu, který se odklání od normativismu a zdůrazňuje pozorování jakožto základ poznání. Kořeny politologie v sociologické oblasti leží zejména v jejím podoboru – sociologii politiky (Cabada, 2004: 24–25). Na A. Comta navazoval právník a politický sociolog **Ludwig Gumplowicz** (1938–1909). Velmi významným představitelem sociologie politiky byl **Max Weber** (1864–1920), který se zabýval mj. autoritou a byrokratizací politického systému či který je proslulý svým spisem *Politika jako povolání*⁸. Na M. Webera pak navazují italští autoři **Vilfredo Pareto** (1848–1923) a **Gaetano Mosca** (1858–1941), první představitelé teorie elit, a **Robert Michels** (1876–1936), autor železného zákona oligarchizace⁹ (Cabada, 2004: 30; David, 1996: 17–18).

Sociologie politiky zkoumá zejména vzájemné vztahy politických procesů a společenského prostředí, politické elity, politické chování apod. Tento

■■■■■■■■■■

7 V některých zdrojích se můžeme setkat i s tím, že jako rok narození je uvedeno 1529.

8 S tímto spisem se více seznámíme v kapitole 3.

9 Uváděn i jako železný zákon oligarchie.

směr se rozvíjel hlavně ve Spojených státech a po druhé světové válce se rozšířil do celého světa (Prorok; Lisa, 2003: 46).

1.1.3 Právní kořeny politologie

Třetí z nejvýznamnějších kořenů politologie je právo a právní věda, resp. státověda (věda o fungování státní moci), která se rozvinula v souvislosti s vývojem politických institucí a zahrnuje zkoumání právních norem, jež určují právní nastavení daného politického systému (Cabada, 2004: 30–31). Chápeme-li politologii jako vědu, která vznikla oddělením od teorie státu a práva, pak je to věda, která se zabývá zejména státem jako mocenským nástrojem či uměním vládnout pomocí státu (Prorok; Lisa, 2003: 46).

1.2 Geneze politologie

Po uvedení zdrojů a kořenů politologie můžeme přejít k vysvětlení cesty, která vedla ke vzniku samostatné politologie. K tomu, aby se nějaká vědní disciplína plně rozvinula a vydobyla si uznání, je nutná její institucionalizace, tj. šíření na vysokých školách; vznik organizací, které se zabývají touto vědou a které sdružují odborníky z dané oblasti; vznik specializovaných výzkumných pracovišť; pravidelné publikování časopisů; vydávání vědeckých monografií apod. Organizační kořeny politologie můžeme v podstatě spatřit již v 17. století, kdy za jednu z prvních kateder, které se zabývaly speciálně politickou vědou, lze považovat katedru rétoriky a politiky ve švédské Uppsale (1622). V 17. a 18. století se politické myšlení a problematika státu pěstovaly na filozofických a právnických fakultách, ke vzniku první školy orientované pouze na politickou vědu došlo v roce 1871 ve Francii. K hlavnímu rozmachu dochází koncem 19. století, a to zejména ve Spojených státech amerických (Prorok; Lisa, 2003: 31).

1.2.1 Spojené státy americké

Spojené státy americké jsou považovány za kolébkou politologie, což je dáno zejména tím, že USA vzhledem k poměrně krátkému období existence státnosti nemohly příliš stavět na tradicích, které by využívaly pro stabilizaci společenského systému. Společnost navíc byla multikulturní, USA byly zemí přistěhovalců, což komplikovalo utváření nějakých univerzálních ame-

rických hodnot. Z tohoto důvodu v USA byla ochota uplatnit vědu, včetně vědy o politice, pro rozvoj a stabilizaci země (Prorok; Lisa 2003: 31–32).

Za významný mezník můžeme považovat rok 1857, kdy došlo v New Yorku na Kolumbijské univerzitě k založení katedry historické a politické vědy. O něco později (v roce 1880) došlo ke vzniku *School of Political Science*, tedy prvního samostatného politologického pracoviště, které o šest let později začalo vydávat časopis *Political Science Quarterly* (do češtiny můžeme přeložit jako Čtvrtletník politologie), který byl prvním politologickým časopisem¹⁰ (srov. Cabada, 2004: 34; Prorok; Lisa, 2003: 32; David, 1996: 18).

Rozvoj politologie na severoamerickém kontinentu se pochopitelně nemezoval jen na New York. Další institucí byla Johns Hopkins University v Baltimore, kde v roce 1877 vznikla historická a politická asociace, jež zahájila vydávání edicí historických a politologických studií (Prorok; Lisa, 2003: 32).

V souvislosti s rozvojem dalších pracovišť a rostoucím počtem odborníků byla na počátku 20. století (1903) založena politologická profesní organizace *American Political Science Association* (*Americká politologická asociace*, překládáno též jako *Americká asociace pro politické vědy*). Ta v roce 1906 rozšířila řady odborných časopisů a začala vydávat časopis *American Political Science Review* (překládáme jako *Americká politologická revue*¹¹) (srov. Prorok; Lisa, 2003: 32; Cabada 2004: 35).

1.2.2 Evropa

Mezi prvními politologickými institucemi zřízenými na evropském kontinentu byla francouzská *École libre des sciences politiques* (*Soobodná škola politických věd*) zřízená v roce 1871, jež o něco později začala vydávat časopis *Annales de l'école libre des science politiques* (*Anály soobodné školy politických věd*). Po druhé světové válce dochází k dalšímu rozvoji francouzské politologie, vzniká asociace politologů a jsou zakládány další odborné časopisy. Věhlas celé řady francouzských autorů překročil hranice Francie, o čemž svědčí například jména Alexise de Tocquevilla, Paula Janeta, Maurice Duvergera či Raymonda Arona (srov. Prorok; Lisa, 2003: 34–35; Cabada 2004: 36).

Ve Velké Británii byla první institucí, jež zahájila studium politologie jako akademické disciplíny, *London School of Economics and Political Science* (*Londýnská škola ekonomie a politologie*) v roce 1895. Studium

■■■■■■■■■■

10 Tento odborný časopis vychází v USA i v současnosti.

11 I tento časopis stále ještě vychází.

Politologie se postupně institucionalizovala i v Německu, kde se rozvíjela zejména na státoprávním základě, ale i v rámci filozofie politiky a sociologie politiky. V roce 1923 byl založen ve Frankfurtu *Institut für Sozialforschung* (Institut pro sociální výzkum), s nímž je spjata tzv. frankfurtská škola, mezi jejíž představitele patří zejména Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Theodor Adorno a Walter Benjamin. Rozvoj politologie byl přerušěn nástupem nacistického režimu. Většina autorů Německo opustila a přesídlila do Spojených států. Politologie se pak dále konstituuje v poválečném období. Mezi nejznámější autory patří Klaus von Beyme, Ralf Dahrendorf či Otto Kirchheimer (srov. Prorok; Lisa, 2003: 39–40, Cabada, 2004: 36).

1.3 Podobory politologie a vztah k dalším vědním disciplínám

■■■■■■■■■■

19

UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, tj. Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu), která se konala v Paříži. Tato konference je považována za formální datum vzniku politologie. Důležitým výsledkem této konference bylo i vymezení rozsahu politické vědy a vnitřního členění na tyto čtyři kategorie:

- **politická teorie** – zahrnuje politickou teorii a dějiny politických teorií;
- **politické instituce** – patří sem ústava, forma vlády, regionální a lokální forma vlády, hospodářské a sociální úkoly státu, komparace politických institucí;
- **strany, skupiny, veřejné mínění** – politické strany, skupiny a svazy, účast občanů na vládě a správě, veřejné mínění;
- **mezinárodní vztahy**¹³ – mezinárodní politika, mezinárodní organizace, mezinárodní právo (Cabada, 2004: 33–34; Říchová, 2002: 16).

Obsah politologie lze v dnešní době definovat i výčtem problémů, kterými se zabývá. Pro tento výčet je pak jednou z možností podívat se na činnost IPSA a její výzkumné výbory (Prorok; Lisa, 2003: 50–51), uvedeny jsou v tabulce 1.

Obdobně se můžeme alespoň stručně podívat na předmět zájmu ECPR, který je vyjádřen mj. pracovními skupinami, jež jsou vytvářeny právě na základě specializace profesních zájmů. Mezi nimi nalézáme například středo- a východoevropskou politiku, latinskoamerickou politiku, politickou ekonomii, politickou geografii, politickou psychologii, politickou metodologii, politickou teorii, extremismus a demokracii, Evropskou unii, zelenou politiku, internet a politiku, mezinárodní vztahy, zájmové skupiny, organizovaný zločin atd.¹⁴

Politologie samozřejmě není vědou, která by působila ve vakuu, úzce souvisí a těsně spolupracuje s dalšími společenskovědními disciplínami. Mezi ně patří jednak její „mateřské disciplíny“, tj. ty, z nichž se postupně vyvinula, čili filozofie, sociologie a právní věda, ale i další vědy, jako je ekonomie, historie, psychologie, geografie či sociální a kulturní antropologie. Podívejme se na některé příklady.

[illegible]

13 Mezinárodní vztahy jsou v současnosti v některých případech vnímány jako samostatná vědní disciplína, jindy jsou stále ještě považovány za součást politologie.

14 Kompletní výčet je k dispozici na <http://www.essex.ac.uk/ecpr/standinggroups/sgwebpages.aspx>.

[illegible]

2003: 56; David, 1996: 26; Říchová, 2000: 27.) Součástí studia politologie je tak studium i základních ekonomických pojmů a teorií.

Filozofie – politologie souvisí zejména s politickou filozofií a už z předchozího textu vyplývá, že řada filozofů byla zároveň i významnými politickými mysliteli a teoretiky. Z filozofie politologie čerpá poznávací, světonázorový a metodologický základ, využívá její analýzy politického myšlení, role hodnot a norem ve společnosti či studium etických základů státní moci. Politická filozofie je obvykle považována za součást politologie.¹⁶ (Srov. Prorok; Lisa, 2003: 53–54; David, 1996: 25; Říchová, 2000: 23–24.)

Historie – historické okolnosti ovlivňují nejen politické události, ale i zrod politických myšlenek. Historie jakožto vědní disciplína ve svém zkoumání zahrnuje mimo jiné dějiny politiky. Poskytuje tak politologii materiál pro zobecnění či pro potvrzování/vyvracení teoretických závěrů. (Srov. Prorok; Lisa, 2003: 55; David, 1996: 26.) Znalost historie nejen vlastní země, ale i ostatních zemí a mezinárodních vztahů patří k základním znalostem, které politologové ve své práci využívají.

Právní věda – politologie se neobejde bez znalosti právních norem, které zakotvují nastavení politického systému a pravidla jeho fungování. Důležitá je například znalost ústav, volebního zákona, správního práva či základů mezinárodního práva. Politologie zároveň může například dávat doporučení na změny právního řádu v souvislosti se změnami v politických vztazích. (Srov. Prorok; Lisa, 2003: 56; David, 1996: 26; Říchová, 2000: 26–27.)

Psychologie – politologii psychologie obohacuje zejména v souvislosti s psychologii osobnosti a sociální psychologii (chování skupin). Pomáhá porozumět například tomu, proč lidé mají tendenci podřizovat se totalitnímu režimu, proč se někteří lidé stávají extremisty apod. Typickým příkladem zkoumání politiky z hlediska chování jednotlivce a skupin v politice byla vlna behaviorismu ve druhé polovině 20. století. (Srov. Prorok; Lisa, 2003: 55; David, 1996: 26–27.)

Sociologie – jak jsme již viděli, sociologie byla jednou z disciplín, z nichž se postupně politologie konstituovala. Sociologie politologii obohatila celou řadou poznatků i nástrojů – empirickým přístupem, statistikami apod. Poli-

■■■■■■■■■■

16 Byť někteří autoři s tímto tvrzením nesouhlasí.

De la misma manera, el *Journal of the American Medical Association* (JAMA) publicó un artículo en 1997, en el que se afirmaba que el uso de la tecnología de la información en la atención médica podría mejorar la calidad de la atención y reducir los costos.

Tv // : // : / / / | | | : | y | . . . | / . . . | :

17 Někdy se hovoří o sociologii politiky, což je termín, pod nímž se začala konstituovat.

Na neshody ohledně povahy politologie upozorňují i další autoři. Je to dáno jednak procesem vzniku politologie, ale i tím, že existují neshody ohledně povahy politiky¹⁸ (která je předmětem studia této vědy), stejně jako skutečností, že politologie využívá celou řadu teoretických přístupů a různých analytických metod (Heywood, 2004: 32–33).

Pro přehlednost můžeme uvést dva základní přístupy ke zkoumání politiky. Jedná se o normativní a empirickou tradici. **Normativní** přístup je takový, který se věnuje otázkám etickým, preskriptivním, tj. nezabývá se příliš tím, co „je“, ale tím, co „by být mělo“. Jsou to snahy například popsat ideální společnost, dát nějaký návod, jak by politické záležitosti měly být spravovány apod. Tento přístup nemůže být zcela objektivní, neboť se zabývá normativními otázkami (např. „*Proč bych měl poslouchat stát?*“, „*Jaké by měly být meze svobody jednotlivce*“). Normativní přístup tedy „*vynáší soudy a předkládá doporučení*“ (Heywood, 2004: 33). **Empirický** přístup naproti tomu zkoumá politiku nestranně, nezaujatě. Analyzuje a vysvětluje to, co „je“, popisuje politickou realitu (Heywood, 2004: 33).¹⁹

Dalšími přístupy, které literatura uvádí, jsou metodologické přístupy uplatňované v historické retrospektivě. Ty se objevily v rozvíjející se politologii už na přelomu 19. a 20. století. Jsou to historický, legalistický a institucionální přístup. **Historický přístup** je spjat s 19. stoletím a počátky politologie ve Spojených státech amerických. V té době byla politologie chápána jako určitá podoblast historie, která se zaměřovala na analýzu současných dějů. Orientovala se tedy na studium konkrétních politických jevů a vztahů (např. politické ideje, politické strany, dějiny mezinárodních vztahů). **Legalistický přístup** je spojen se studiem právních norem a ústavního uspořádání. Kořeny legalistického přístupu lze tedy spatřit v právu, právní vědě. Tento přístup se soustředil na studium mocenských vztahů, které ústava definovala a které dotvářela politická praxe. **Institucionální přístup** se zaměřuje na studium politických institucí, tedy na orgány, které plní funkce zákonodárné, výkonné či soudní moci (Říchová, 2004: 63–66).

Časté je rovněž rozdělování přístupů v politologii na tři hlavní směry (školy): normativně-ontologický, historicko-dialektický a empiricko-analytický²⁰.

■■■■■■■■■■

18 Definíciami a pojetím politiky sa zaoberá kapitola 3 *Co je politika?*.

19 A. Heywood (2004: 34–36) ještě uvádí vědecké přístupy a nejnovější teoretické přístupy (např. teorie veřejné volby, teorie institucionální veřejné volby apod.), ty jsou ale již mimo rámec první kapitoly.

20 V. Prorok a A. Lisa toto rozdělení uvádějí v souvislosti s německou politickou vědou (2003: 40–41).

Normativně-ontologický přístup bývá též označován jako ontologicko-normativní přístup, konzervativní či prakticko-filozofický. Je vázán na filozofii a jeho kořeny lze spatřit už u Aristotela a Platona. Můžeme tedy rozlišit klasickou a současnou variantu normativně-ontologického přístupu, přičemž naše pozornost bude upřena na tu současnou. Ve 20. století byl tento přístup využit zejména v 50. a raných 60. letech prostřednictvím takových autorů jako byli E. Voegelin a L. Strauss, v 70. a 80. letech však ustoupil do pozadí a k jisté renesanci došlo až v 90. letech. To se zaměřil na aktuální nové problémy (např. na ekologické) a kladení politicko-filozofických otázek v rámci politické vědy dostalo nový význam. Pro normativně-ontologický přístup je typické, že autoři zdůrazňují normy myšlení, chování a politické praxe. Snaží se odhalit principy a hodnoty, na nichž má být založená správná politická praxe. Pomocí norem, které spojují s pravdou, rozlišují mezi „dobrem“ a „zlem“, určují, co by „mělo být“, a normu používají k hodnocení toho, co je. Cílem je stanovení norem politické činnosti, vytvoření spravedlivého řádu, rekonstrukce společnosti. K dalším zastáncům můžeme přiřadit například H. Arendtovou. (Říchová, 2000: 19–20; Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 55–65; Prorok; Lisa, 2003: 40)

Historicko-dialektický přístup bývá uváděn i jako dialekticko-kritický, kriticko-dialektický, levicově sociální, marxistický či neomarxistický. Tento přístup spočívá na dvou teoretických základech: na Hegelově (idealistické) filozofii dějin a na Marxově (historicko-materialistické) teorii společnosti, která byla Hegelem silně ovlivněná. Je představován zejména frankfurtskou školou²¹. Stejně jako normativně-ontologický přístup vychází tento přístup z norem, normy chápe jako vycházející z historického vývoje, a proto zdůrazňuje historické poznání a myšlení. Má hlubší kořeny, ale v politologii se uplatňuje zejména od 60. let 20. století, například v německé politické vědě získal v 70. letech poměrně značný vliv. Pro práce stvořené v duchu tohoto přístupu je typická kritika a polemika. Od 80. let nastalo v politologii zvětšení teoretické diskuze a objevil se silnější příklon k empirickému výzkumu. (Říchová, 2000: 20–21; Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 65–86; Prorok; Lisa, 2003: 41)

[illegible]

21 Hlavní představitelé frankfurtské školy jsou uvedeni výše.

1.4.3 Empiricko-analytický přístup

Empiricko-analytický přístup je v současné době v politologii nejčastěji využíván. Je založen na neutrálním postoji vůči studovanému předmětu, tedy nepokládá normy a normativní přístup za optimální východisko studia politiky. Tento přístup se snaží minimalizovat ideologická východiska či subjektivní postoje badatele a je založen na nestrannosti, zdůrazňuje odbornou kritiku, prověřování a objektivizování poznatků. Jednoznačně odlišuje to, co je, od toho, co má být, a snaží se vysvětlit mechanismy fungování společnosti. V rámci empiricko-analytického přístupu vzniklo velké množství teorií, které se týkají různých oblastí. (Říchová, 2000: 21–22; Berg-Schlosser; Stammen, 2000: 87; Prorok; Lisa, 2003: 40–41)

1.5 Politologie v ČR: vědecká pracoviště a periodika

Kořeny politologie můžeme (stejně jako jsme viděli v případě dalších zemí) i v českém prostředí spatřovat v právní vědě a státovědě, sociologii a filozofii. K hlavním představitelům proudu právního patřil zejména František Weyr (1879–1951), rektor brněnské Masarykovy univerzity a autor například *Československého práva ústavního* či *Teorie práva*. Kořeny sociologické reprezentuje zejména Edvard Beneš (1884–1948), který je autorem například spisu *Demokracie dnes a zítra*, představitelem filozofického proudu kupříkladu Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937, autor např. *Sovětské revoluce*). (Cabada, 2004: 37; David, 1996: 21).

Na rozdíl od západoevropských zemí se však v Československu (a dalších zemích střední a východní Evropy) po druhé světové válce nemohla politická věda rozvíjet. Politologie jako samostatná vědní disciplína v komunistickém státě prakticky neexistovala, s výjimkou krátkého období na konci 60. let, které však netrvalo dlouho, neboť okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy znamenala konec liberalizačního procesu. Tématům, která politologie zkoumá, se věnovali ústavní právníci a státovědci, někteří sociologové či absolventi vědeckého komunismu. Politologii se také věnovali někteří čeští emigranti, kteří ji studovali na západoevropských, severoamerických nebo australských univerzitách (Cabada, 2004: 37–38).

Jako samostatná věda se politologie mohla etablovat až po pádu komunismu. První pracoviště se na univerzitách objevila již v roce 1990. Po